

Zoran Pavlović¹

Institut društvenih nauka, Beograd

Slavica Maksić

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.425-439

Originalan naučni rad

ODNOS SRPSKE DRUŠTVENE ELITE PREMA DEČIJOJ MAŠTI I KREATIVNOSTI*

Apstrakt: Predmet rada jeste poželjnost maštovitosti kao važne osobine dece u grupi društvene elite četiri evropske zemlje - Srbije i Velike Britanije, Francuske i Nemačke, kao tri tradicionalno najuticajnije evropske zemlje. Grupa društvene elite formirana je na osnovu formalnih kriterijuma (uzrast, obrazovanje, primanja) i nekih pretpostavki teorije globalnog mnjenja koju je formulisao Frank Rusciano. Pored toga, ispitivana je spremnost društvenih elita za angažovanje u političkom životu. Podaci za komparativnu analizu prikupljeni su u petom talasu Svetske studije vrednosti koji je sproveden u periodu 2005-2008. Nalazi ukazuju da društvene elite posmatranih zemalja više vrednuju dečiju maštovitost nego populacije u celini. Međutim, dok su francuska, britanska i nemačka društvena elita većinski zainteresovane za politiku, u slučaju srpske elite samo manjina ispoljava ovakvo interesovanje. U završnom delu diskutuje se značaj dobijenih rezultata u kontekstu odnosa društvenih i političkih elita, i njihove implikacije po mogućnosti pružanja šire društvene podrške maštovitosti i kreativnosti mladih.

Ključne reči: društvena elita, politička elita, dečija maštovitost, Svetska studija vrednosti, Srbija.

Uvod

Nagli društveno-ekonomsko-politički razvoj sveta nakon Drugog svetskog rata i naročito poslednjih nekoliko decenija, doneo je sa sobom velike promene u svim sferama života pojedinca za manji, ali najrazvijeniji deo svetske populacije. Izuzetno visoki nivoi prosperiteta i razvoj države blagostanja učinile su hranu, odeću, obrazovanje i zdravstvene usluge dostupne gotovo svakome. Fizički opstanak, minimum životnog standarda i prosečan životni vek od oko 80 godina za većinu ljudi u ovim razvijenim zemljama uzima se „zdravo za gotovo“. Potreba za kognitivnim veštinama uvećala je potrebu za višim obrazovanjem, dok je ovaj masivni proces

¹ ipismaksic@ptt.rs

* Ovaj tekst deo je rada na projektima „Demokratski modeli unapređivanja društvene kohezije, tolerancije, ljudskih prava i privrednog razvitka u političkim i institucionalnim procesima evropskih integracije Srbije“ (149017) i „Obrazovanje za društvo znanja“ (149001) koje finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

kognitivne mobilizacije učinio ljude intelektualno nezavisnim od interpretacija sveta koje im nude drugi. Evolucija mas-medija i informativnih tehnologija stvorila je, sa druge strane, veće mogućnosti pristupa znanju i informacijama. Najzad, dolazi do destandardizacije ekonomskih aktivnosti i društvenog života uopšte. Priroda interpersonalnih odnosa se menja, opada uticaj društveno elaboriranih kategorija pola ili klase, što čoveku ostavlja više mesta da se izrazi kao pojedinac. Većina ljudi više ne radi u fabrikama, već sa ljudima, simbolima i informacijama. Glavni produkt rada su inovacije, znanje i ideje i otud ljudi pre „*misle nego što rade*“ (Fukujama, 2002:116). Ljudska kreativnost postala je najvažniji produktivni faktor, ali i osnovna društvena potreba čiji je cilj očuvanje visokog nivoa razvoja.

Kreativnost je jedan od ključnih faktora podsticanja i ubrzanja procesa društvenog razvoja i za zemlje koje su manje ekonomski razvijene. U tom kontekstu posebno su zanimljive države u tranziciji, budući da je Srbija jedna od njih. Modernizacija, demokratizacija i uvođenje principa tržišne privrede, ali i nužne promene društvene strukture i dominantnih vrednosti jedne zajednice, zahtevaju inovativnost i kreativna rešenja onih koji upravljaju politikom zemlje pri balansiranju tempa i dubine društvenih promena, kreiranju vizije budućeg razvoja zemlje, postavljanju realno ostvarivih društvenih ciljeva, kao i „upravljanju“ tranzitivnim društvom uopšte. Neki empirijski nalazi ukazuju da upravo u situaciji nelegitimnih i/ili nestabilnih statusnih odnosa, jedan od mogućih odgovora na prevazilaženje nesigurnog socijalnog identiteta jeste individualna ili grupna kreativnost (Turner & Brown, 1978). Podrška i podsticanje kreativnosti u nerazvijenim i društvima u razvoju je, čini se, društveni imperativ i bazično sredstvo za izlazak iz začaranog kruga siromaštva.

Podrška maštovitosti u detinjstvu može biti posmatrana ne samo kao poželjan preduslov za razvoj kreativne orijentacije pojedinca i izražavanja kreativnog ponašanja u odrasloj dobi (Maksić, 1994; 2006), već i kao pokretačka sila daljeg društvenog razvoja. Međutim, empirijske analize ukazuju na dva paradoksa. I pored toga što poželjnost maštovitosti među građanima različitih delova sveta blago raste od sredine devedesetih godina XX veka naovamo, maštovitost je među najmanje poželjnim osobinama dece (Maksić i Pavlović, 2008). Na dno liste poželjnih osobina svrstavaju je i građani Srbije (Joksimović i sar., 2007; 2008; Maksić i Pavlović, 2008; Pavlović, 2007). Drugi paradoks jeste činjenica da maštovitost najmanje vrednuju građani onih država koje su najsiromašnije (Joksimović i sar., 2008; Maksić i Pavlović, 2009), odnosno oni kojima je podrška i ulaganje u maštovitost i kreativnost najpotrebnije.

Dosadašnji nalazi ukazuju na to da su neki segmenti populacije osjetljiviji na ovo pitanje, pre svega obrazovaniji i ispitanici sa višim materijalnim standardom (Joksimović i sar., 2008; Maksić i Pavlović, 2008), što ima dve važne implikacije: (1) viši slojevi unutar društva, pripadnici društvene i/ili političke elite mogli bi biti grupa unutar koje je maštovitost visoko vrednovana, (2) dok bi poželjnost maštovitosti unutar ovog segmenta populacije mogao biti važan put ka njenoj široj društvenoj promociji i podršci. Za takve pretpostavke postoji nekoliko razloga.

Proširen i diferenciran životni prostor, veći broj referentnih grupa sa kojima se dolazi u dodir, veće interesovanje i svesnost o brojnim društveno-ekonomsko-političkim temama, veći stepen akumuliranog znanja o njima i veća izloženost mas-medijima – ukratko, veći intelektualni, materijalni i socijalni resursi i mogućnosti viših obrazovnih i socioekonomskih slojeva, daju osnovu za pretpostavku da bi upravo ova grupa trebalo da bude specifično osjetljiva za pitanja maštovitosti, stvaralaštva i kreativnosti i svesna njihove važnosti. Pored toga, ovo je grupa unutar koje su najraširenije ne-materijalne vrednosti i potrebe različitog tipa, kao što su autonomija, samoizražavanje, samoaktuelizacija i postmaterijalizam, kako to neke ranije empirijske analize pokazuju (Inglehart, 2007; Inglehart & Welzel, 2005; Pavlović, 2009a; 2009b), pa bi se vrednovanje još jedne ne-materijalne vrednosti poput maštovitosti i kreativnosti moglo očekivati.

Sa druge strane, opšti zaključak velikog broja ispitivanja u proteklih nekoliko decenija jeste da viši socioekonomski nivo podrazumeva viši nivo političke uključenosti i participacije. Sa porastom socioekonomskog nivoa raste interesovanje za politiku (Van Deth & Elff, 2004), nivo političkog znanja (Delli Carpini & Keeter, 1996; Gronlund & Milner, 2006), kao i učešće u različitim oblicima političke akcije – od diskutovanja o politici, učešću u peticijama, demonstracijama, glasanju na izborima i slično, do obavljanja javnih funkcija (Lindquist, 1964; Tenn, 2007; Verba & Nie, 1972; Verba *et al.*, 1995). Drugim rečima, društvena elita, shvaćena u širem, sociološkom smislu, predstavlja grupu iz koje se, najčešće, regrutuje politička elita, shvaćena u politikološkom smislu kao grupa koja ima rukovodeću ulogu, vrši vlast i raspolaže određenom društvenom moći (Stanovčić, 1993). To, u kontekstu ovog rada, praktično znači da visoko vrednovanje maštovitosti unutar grupe društvene elite i njenog „vladajućeg“ dela, potencijalno predstavlja mehanizam indukovanja šire društvene, pre svega, institucionalne podrške maštovitosti.

Podrška maštovitosti od strane elita može determinisati odnos širih društvenih slojeva prema ovoj temi. Neke klasične teze o procesima formiranja javnog mnjenja (Zaller, 1992) ističu presudnu ulogu (političkih) elita. Prema tim shvatanjima, političari, interesne grupe, ljudi iz medija („stvaraoci javnog mnjenja“) itd. vrše veliki uticaj na to kako i šta „obični“ ljudi misle o određenim temama. Konfiguracija poruka koje stižu od elita određuje koje ideje ili mišljenja ljudi uzimaju u obzir i stoga kakve sudove donose. Građani su često ambivalentni - istovremeno vide razloge i za i protiv određenih tema – pa svoje preferencije formiraju u skladu sa porukama koje stižu iz političke sredine. Prema ovim shvatanjima, proces formiranja mnjenja o određenim dominantnim temama teče „od vrha na dole“.

Teorija globalnog mnjenja (Rusciano, 2001; 2003; Rusciano et al., 1998; Rusciano & Fiske-Rusciano, 1990) poseban naglasak stavlja na ispitanike specifičnog sociodemografskog profila, tj. kombinacije određenog uzrasta (od 40-49 godina), nivoa obrazovanja (fakultetsko obrazovanje) i nivoa materijalnog standarda (tri puta viša primanja od nacionalnog proseka). Ispitanici ovog sociodemografskog profila predstavljaju svojevrsnu ostvarenu, samoasertivnu, kritičku javnost koja naglašava autonomiju i emancipaciju od spolja nametnutih autoriteta, opire se nekritičkom prihvatanju društveno i kulturno propisanih normi itd. i, što je sa stanovišta ovog rada od posebne važnosti, predstavlja društvenu elitu unutar određenog društva, posebno zainteresovanu za društveno/političko/ekonomske teme nacionalnog i internacionalnog značaja. Ova grupa ima svojevrsnu filtrirajuću ulogu, budući da sortira i procenjuje relevantnost različitih informacija i na izvestan način vodi i opštu populaciju kroz različite oblike kreiranja mnjenja (često su to pojedinci koji su aktivno uključeni u politički život), tako da i građani koji inače nisu zainteresovani za određene teme ili ne koriste specifične medije koji o njima raspravljaju (npr. o međunarodnim temama) imaju neko znanje i mišljenje o njima.

Ispitivanje mišljenja i stavova o talentima i eminenciji otkriva značajne razlike u opisu talentovanog i uspešnog pojedinca među mladima u našoj sredini (Maksić, 2000). Učenici i studenti smatraju da talenat čine, pre svega, velika znanja, sposobnosti i kreativnost. Međutim, najvažnije uslove za uspeh u društvu predstavljaju poznanstva i veze sa značajnim i uticajnim ličnostima u privrednom i političkom životu i raspolaganje velikim kapitalom. Političko angažovanje se takođe pojavljuje u opisu talenta (1,7% odgovora) i uslova za uspeh u društvu (2,9% odgovora). Prema rečima samih

ispitanika, uključivanje u politički život podrazumeva prihvatanje i obavljanje određenih političkih funkcija kako bi se zadobila društvena moć koja obezbeđuje uticaj na druge i ostvarilo zadovoljavanje ličnih interesa koji su izvan politike.

Sociološka ispitivanja ukazuju da je srpska elita najsličnija elitama u ostalim zemljama Evropske unije po svom ambivaletnom odnosu prema gotovo svim otvorenim pitanjima pred kojima se nalazi Evropska unija (Vuletić, 2008). Ključni podsticaj za izgradnju evropskog identiteta dolazi iz krugova političkih elita starih članica Evropske unije, koje uključuju Francusku i Nemačku, izuzimajući Veliku Britaniju i dodajući Srbiju. Srpska, francuska i nemačka ekonomska elita imaju kao dominantan cilj podizanje konkurentske sposobnosti evropske privrede, dok se za britansku to ne može reći. S druge strane, samo britanska politička elita daje značajnu prednost većoj konkurentnosti u odnosu na socijalnu sigurnost. Nemačka politička elita ova dva cilja vrednuje skoro jednako, a francuska i srpska politička elita daju značajnu prednost socijalnoj sigurnosti.

Srpska elita je, međutim, u poređenju sa drugim tranzicionim ili razvijenim državama po mnogo čemu specifična. Duboka podela srpskog društva na elitu i masu, specifični načini njenog regrutovanja (formirana u vremenu velike društvene krize, ubrzani ritam pristupa elitama, proboj režimski podobnih) i sa tim povezana njena bitna obeležja (nekompetentnost, razjedinjenost, lokalizam itd.) predstavljaju velike prepreke modernizaciji zemlje i njenoj unutrašnjoj i spoljašnjoj integraciji (Tripković i Tripković, 2008). Usporena i zakočena dinamika društvenih promena u Srbiji dobrim delom uzrokovana je opštom dominacijom politike nad svim sferama društva. Odsustvo ili zanemarljiva uloga autonomne kulturno-duhovne elite čini političku elitu praktično jedinim socijalnim akterom koji ima bitniji uticaj na društvena zbivanja.

U kontekstu goreizložene diskusije, može se postaviti pitanje šta o maštovitosti misle oni koji su na pozicijama koje im omogućavaju podsticanje društvenog progresa, za šta podrška maštovitosti i kreativnosti predstavlja jedno od bazičnih sredstava. Stoga predmet ovog rada jeste vrednovanje maštovitosti kao osobine koju bi deca trebalo da usvoje u toku odrastanja i procesa vaspitanja od strane društvene elite četiri evropske zemlje – Srbije, kao slabije socioekonomski razvijene tranzitivne demokratije, i Velike Britanije, Nemačke i Francuske, kao tri najrazvijenije i najuticajnije evropske zemlje. Ove zemlje, prema nekih analizama, karakterišu „kvalitetne“ ili „efektivne“ elite (Inglehart, 2007; Inglehart & Welzel, 2005; Welzel, 2007). Glavni istraživački ciljevi bili su sledeći: (1) utvrđivanje

preferencija građana Srbije, Velike Britanije, Francuske i Nemačke i društvene elite ovih zemalja prema podsticanju dečije mašte, kao i njihova politička interesovanja i angažovanje, (2) analiza razlika između preferencija i stavova elita izdvojenih država i (3) mogućih odnosa društvene i političke elite i implikacija koje iz toga proizilaze za društveni i obrazovni sektor.

Metod

Ispitanici. U analizi su korišćeni reprezentativni uzorci ispitanika iz četiri zemlje koje su u učestvovala u Petom talasu Svetske studije vrednosti sprovedenom u periodu 2005-2008. godine (ukupno N=5326). Struktura uzorka u Nemačkoj (N=2064), Francuskoj (N=1001) i Velikoj Britaniji (N=1041), prema relevantnim sociodemografskim kriterijuma, adekvatno reprezentuje populaciju ovih zemalja stariju od 18 (Francuska i Nemačka), odnosno 15 godina (Velika Britanija).

Reprezentativni uzorak građana Srbije obuhvata 1220 ispitanika. Približno polovina ispitanika je ženskog (51,1%), odnosno muškog pola (48,9%), uzrasta od 18 do 87 godina; najveći broj ispitanika ima srednje obrazovanje (48,1%), nešto manji procenat njih završio je samo osnovnu školu (39,5%), dok je najmanje fakultetski obrazovanih ispitanika (12,4%); većina ispitanika je srpske nacionalnosti (82,2%).

Unutar svakog od četiri uzorka, prema kriterijumu uzrasta, nivoa obrazovanja i primanja, izdvojeni su posebni poduzorci ispitanika koji su svrstani u kategoriju društvene elite. Ova specifična grupa ispitanika obuhvata ukupno 343 ispitanika u sve četiri zemlje – 32 ispitanika iz Francuske (3,2% uzorka ove zemlje), 51 iz Srbije (4,2%), 74 iz Nemačke (3,6%) i 186 iz Velike Britanije (17,9%).

Varijable i instrument. Svi indikatori i podaci preuzeti su iz Upitnika Svetske studije vrednosti, odnosno odgovarajuće baze podataka².

Vrednovanje maštovitosti. U okviru Upitnika, ispitaniku je ponuđena lista od deset osobina sa zadatkom da odabere pet koje bi, prema njegovom mišljenju, kod dece trebalo razvijati. Spisak je uključivao sledeće osobine: nezavisnost, marljivost, odgovornost, maštovitost, toleranciju, štedljivost, odlučnost, religioznost, nesebičnost i poslušnost.

Kategorija društvene elite. U ovom radu, društvena elita definisana je preko objektivnih, formalnih obeležja ispitanika u skladu

² Dostupno na: www.worldvaluessurvey.com.

sa teorijom globalnog mnjenja (Rusciano *et al.*, 1998) pri čemu je korišćena kombinacija tri kriterijuma – uzrast (40-60 godina)³, obrazovni nivo (fakultetsko obrazovanje i iznad) i nivo primanja (tri najviša opsega na standardizovanoj desetostepenoj skali primanja)⁴. Ispitanici koje su karakterisale definisane vrednosti na sva tri kriterijuma svrstani su u kategoriju društvene elite.

Političko interesovanje i aktivizam. U cilju rasvetljavanja mogućih odnosa društvene i političke elite, u analizi je korišćen veći broj indikatora zainteresovanosti ispitanika za politički život i političke teme – uopšteno vrednovanje politike, zainteresovanost za politiku, poverenje u političke partije i parlament. Pored toga, analiziran je nivo političkog aktivizma ispitanika preko učešća na demonstracijama, poslednjim izborima ili potpisivanju peticije, kao i aktivnog članstva u političkoj partiji. U prvoj grupi indikatora se od ispitanika tražilo da na uobičajenim skalama Likertovog tipa izraze stepen važnosti, interesovanja ili poverenja, dok indikatori političkog aktivizma predstavljaju binarne varijable.

Obrada podataka. U obradi podataka korišćena je analiza dvodimenzionalnih tabela kontingencije, Hi kvadrat test značajnosti i odgovarajući koeficijenti asocijacije kategoričkih varijabli (Kramerovo V).

Rezultati

Poželjnost maštovitosti među društvenim elitama

Ukoliko se najpre, u cilju stvaranja šireg konteksta interpretacija rezultata, analiziraju podaci na nivou opšte populacije četiri analizirane evropske države (tabela br. 1), maštovitost najmanje vrednuju građani Srbije (22%), nešto manje od Francuza (25%), ali značajno manje od Britanaca (37%) i Nemaca (40%). Razlike su, pri tom, statistički značajne ($\chi^2(3) = .014$, $p < .001$, $V = .168$).

³ U teoriji globalnog mnjenja relevantni uzrasni opseg je nešto uži (40-49 godina), ali je on ovde proširen kako bi grupa društvene elite imala dovoljan broj ispitanika za validnu analizu.

⁴ Prianja ispitanika unutar svake zemlje svrstavana su u kategorije na desetostepenoj skali (od najnižih do najviših), koja može biti kros-nacionalno uporediva, ne u apsolutnom, već u relativnom smislu. Zahvaljujući tome, unutar svake pojedinačne države moguće je izdvojiti najbogatije, najsiromašnije grupe građana itd. i međusobno ih porediti.

Tabela br. 1: Vrednovanje maštovitosti u četiri države na nivou opšte populacije (f, %)

Država	Vrednovanje maštovitosti		Ukupno
	Važna osobina	Nije važna osobina	
Francuska	250 (25%)	751 (75%)	1001 (100%)
Velika Britanija	389 (37%)	652 (63%)	1041 (100%)
Srbija	264 (22%)	956 (78%)	1220 (100%)
Nemačka	816 (40%)	1248 (61%)	2064 (100%)
Ukupno	1719 (32%)	3607 (68%)	5326 (100%)

I među društvenim elitama četiri države (tabela br. 2) uočljiva je analogna struktura vrednovanja maštovitosti – najizraženija je među nemačkom (54%), potom britanskom (47%) i francuskom (47%), a najslabije među srpskom društvenom elitom (41%). Vrednovanje maštovitosti je, i pored razlika u intenzitetu, među elitama daleko ujednačenije, na šta ukazuje odsustvo statistički značajnih razlika ($\chi^2(3) = 2.16$, $p < .538$, $V = .079$), što je podatak koji je u skladu sa očekivanjima i, između ostalog, potvrđuje pretpostavke teorije globalnog mnjenja koja postulira kros-nacionalnu sličnost ispitanika određenog sociodemografskog profila.

Tabela br. 2: Vrednovanje maštovitosti među društvenim elitama u četiri države (f, %)

Država	Vrednovanje maštovitosti		Ukupno
	Važna osobina	Nije važna osobina	
Francuska	15 (47%)	17 (53%)	32 (100%)
Velika Britanija	87 (47%)	100 (54%)	187 (100%)
Srbija	21 (41%)	30 (59%)	51 (100%)
Nemačka	40 (54%)	34 (46%)	74 (100%)
Ukupno	163 (47%)	181 (53%)	344 (100%)

Pored sličnosti prema tri ključna kriterijuma, društvena elita specifična je i vezi sa drugim sociodemografskim karakteristikama. Kako raspoloživi podaci ukazuju, preko 70% ispitanika iz ove grupe obavlja prestižna zanimanja (advokati, profesori, menadžeri itd.), često na rukovodećim pozicijama; obavljaju poslove nemanuelnog (85%) i kreativnog, nerutinskog tipa (70%), pri čemu imaju potpunu nezavisnost (81%) u obavljanju svojih aktivnosti; većina sebe opaža kao članove srednje gornje ili gornje klase (89%)⁵. U skladu sa tim, uočena sličnost distribucije preferencije maštovitosti posledica je uticaja velikog broja faktora zajedničkih ovoj grupi ispitanika koji imaju dokazano homogenizujuće dejstvo i utiču na mišljenja o specifičnijim temama, poput preferencije maštovitosti.

Jaz između društvene elite i opšte populacije u vrednovanju maštovitosti najizraženiji je u slučaju Francuske (22 procentna poena) i Srbije (19 procentnih poena), dok je najslabije izražen u Velikoj Britaniji (10 procentnih poena). Za Nemačku i Englesku moglo bi se reći da visok nivo poželjnosti maštovitosti među društvenim elitama garantuje visoko vrednovanje maštovitosti u populaciji kao celini (ili obrnuto), što se ne može tvrditi u francuskom i srpskom slučaju. Odgovor na pitanje o uzrocima uočenih razlika, ali i njihovim mogućim implikacijama, zahteva nešto detaljniju analizu statusa društvene elite u vezi sa institucionalnim pozicijama i društvenom moći koja sa tim ide, tj. mogućih odnosa društvene i političke elite u analiziranim evropskim državama.

Od društvene ka političkoj eliti

Na osnovu raspoloživih podataka o odnosu političke (vladajuće) i društvene (nevladajuće) elite moguće je zaključivati samo indirektno, budući da Svetska studija vrednosti ne uključuje eksplicitno izdvojenu grupu političkih funkcionera (političku elitu u pravom smislu reči), već opštu populaciju. Stoga je ovde analiziran veći broj uobičajenih indikatora koji ukazuju na interesovanje za politiku, spremnost za angažman u političkom životu, odnosno stepen i obim aktuelizovanih oblika političkog ponašanja unutar izdvojene grupe društvene elite, što bi indirektno moglo ukazati na mogućnost barem delimičnog preklapanja društvene i političke elite.

Rezultati ukazuju na neke bitne razlike u odnosu prema politici između srpske društvene elite i društvene elite ostale tri države.

⁵ Ovi podaci ukazuju na opravdanost posmatranja izdvojene grupe kao predstavnika društvene elite, odnosno na podudarnost klasifikacije ispitanika prema objektivnim i nekim drugim kriterijumima stratifikacije.

Srpska društvena elita se može okarakterisati kao politički apatična i nemotivisana (tabela br. 3). Za razliku od francuske, engleske ili nemačke društvene elite koja je većinski zainteresovana za politiku (između 61 i 82%), odnosno politiku većinski smatra važnim delom života (55-78%), u slučaju srpske elite u pitanju je manjina i u jednom (40%) i u drugom slučaju (16%). U odnosu na ostale tri zemlje u Srbiji je najraširenije potpuno nepoverenje u političke partije (38%) ili parlament (32%) koje, u ostalim slučajevima, ne prelazi približno petinu ispitanika. Sve analizirane razlike statistički su značajne.

Tabela br. 3: Neki indikatori kvaliteta odnosa prema politici i političkim objektima (f,%)

Država	Elementi odnosa prema politici i političkim objektima			
	Politika važan deo života	Zainteresovan za politiku	Uopšte nema poverenja u političke partije	Uopšte nema poverenje u parlament
Francuska	25 (78%)	20 (63%)	6 (19%)	2 (6%)
Velika Britanija	102 (55%)	113 (61%)	40 (22%)	20 (11%)
Srbija	8 (16%)	19 (40%)	18 (38%)	15 (32%)
Nemačka	8 (67%)	61 (82%)	15 (20%)	15 (20%)
Ukupno	184 (54%)	213 (63%)	79 (24%)	52 (15%)
Značajnost	$\chi^2 (9) = 47.39$, $p < .001$ $V = .215$	$\chi^2 (9) = 37.23$, $p < .001$ $V = .191$	$\chi^2 (9) = 22.69$, $p < .01$ $V = .151$	$\chi^2 (9) = 26.72$, $p < .01$ $V = .163$

Slično je i sa aktuelizovanim oblicima političkog ponašanja (tabela br. 4). Iako razlike nisu toliko izražene, a često ni statistički značajne, među srpskom društvenom elitom najmanje je onih koji su nekada učestvovali u nekim konvencionalnim oblicima - učešće na poslednjim izborima (73%) - ili nekonvencionalnim oblicima političke participacije - mirne demonstracije (23%) ili potpisivanje peticije (26%). Direktna angažman u vidu članstva u političkoj partiji je praktično odsutan, tj. sveden na izolovane slučajeve (2%). Situacija u vezi sa tim nije znatno bolja ni u drugim analiziranim državama (razlike nisu statistički značajne).

Tabela br. 4: Neki indikatori političkog aktivizma među društvenom elitom u četiri države (f,%)

Država	Oblici političkog angažovanja			
	Učestvovao u demonstracijama	Aktivan član političke partije	Potpisao peticiju	Glasao na prethodnim izborima
Francuska	13 (41%)	1 (3%)	22 (69%)	32 (100%)
Velika Britanija	46 (25%)	16 (9%)	146 (80%)	145 (78%)
Srbija	11 (23%)	1 (2%)	12 (26%)	32 (73%)
Nemačka	28 (39%)	6 (8%)	47 (64%)	67 (91%)
Ukupno	98 (29%)	24 (7%)	227 (68%)	276 (82%)
Značajnost	Nije značajno	Nije značajno	$\chi^2 (9) = 54.60$ $p < .001$ $V = .285$	$\chi^2 (9) = 15.11$ $p < .01$ $V = .212$

Francuska, nemačka i engleska društvena elita ne samo da je više zainteresovana za politiku, već u njoj i konkretno više učestvuje. Društvena elita u Srbiji, sa druge strane, nije aktivno uključena u politički život Srbije (iako učestvuje na periodičnim izborima), niti je za politiku zainteresovana. Drugim rečima, društvena i politička elita se u Srbiji, u poređenju sa Francuskom, Nemačkom ili Velikom Britanijom, najmanje preklapaju. Ovi nalazi imaju važne implikacije, a delom i objašnjavaju uočene razlike u preferenciji maštovitosti koje postoje između elita i populacije u celini.

Društvena elita najveći uticaj može ostvariti ukoliko je to ujedno grupa iz koje se regrutuju članovi političke elite – pojedinci ili grupe na pozicijama koje im daju mogućnosti da se direktnim merama, predlozima, projektima i sl. bore za realizaciju određenih ideja. U ovom konkretnom slučaju to znači da, na primer, maštovitost i kreativnost mladih na neki način dobije širu društvenu podršku, odnosno da se na izvestan način sistematski i sistemski, odnosno, institucionalno podrži. Time se konkretna uverenja i vrednosti kojima članovi društvene i političke elite teže mogu nametnuti kao širi društveni ciljevi zajednice, odnosno pretočiti u konkretnu politiku, obrazovne i vaspitne ciljeve, strategije prema mladima itd.

Ukoliko se društvena i politička elita malo preklapaju, potencijalni uticaj društvene elite mora biti kanalisiran na neke druge

načine – neformalne, nesistematske, iz nevladinog sektora itd. Uticaj društvene elite je u tom slučaju, verovatno, manje efikasan i izražen jer ne samo da bi trebalo da deluje na širu javnost, već i na političku elitu. Drugim rečima, ukoliko se iz društvene elite (koja natprosečno vrednuje maštovitost) ne regrutuje politička elita, podsticanje maštovitosti kao važan obrazovno-vaspitni cilj ima daleko manje šanse za zadobijanje šire društvene podrške.

Verovatno je da i u jednom i u drugom slučaju društvena elita vrši izvesnu „korektivnu“ ili „edukativnu“ funkciju (barem bi trebalo da tako bude) - u ovom konkretnom slučaju, ka izvesnom propagiranju kreativnosti kao važnog „oruđa“ u današnjem svetu - ali sve je pitanje stepena efikasnosti. Francuska društvena elita je, izgleda, neefikasna (budući da između francuske i nemačke elite bukvalno nema razlike u vrednovanju maštovitosti, ali su te razlike u populacijama kao celini izražene), dok srpska društvena elita i ne pokušava da bude efikasna u ovom smislu. Nema značajniji politički uticaj, ali nije ni zainteresovana da ga ima.

Zaključak

Analiza vrednovanja maštovitosti među građanima Srbije, Francuske, Nemačke i Velike Britanije pokazala je da ova osobina dece ima malu podršku, dok društvene elite ovih zemalja značajno više vrednuju maštovitost. Rezultati ukazuju na to da je društvena elita Srbije, u vezi sa vrednovanjem maštovitosti, nalik na evropsku, ali opšta populacija ne u istom stepenu. Razlog za ovo može biti podatak da se društvena elita Srbije ne nalazi na pozicijama političke moći i uticaja, barem ne u istom stepenu kao i ostale tri evropske zemlje, niti je za to motivisana. Analiza većeg broja indikatora političkog interesovanja i aktivizma ukazuje na političku pasivnost i isključenost društvene elite Srbije iz političkog života. Najviši društveni slojevi više posmatraju, nego što participiraju. To za rezultat ima posledicu da o propagiranju i sistematskoj podršci maštovitosti ne odlučuju oni koji je najviše vrednuju. Društvene elite u takvoj situaciji imaju dvostruki zadatak – da vrše uticaj na građane, ali i na političke elite. I u jednom i u drugom slučaju takav uticaj je posredan, manjeg intenziteta i sa nejasnim izgledima za uspeh, sveden na sporadične neformalne inicijative ograničenog obima.

Ne bi trebalo smetnuti s uma ni činjenicu da je tvrdnja „kakav narod, takva i (politička) elita“ barem jednim delom tačna i da je verovatno na delu recipročan ili dvosmeran proces: građani jedne zemlje na periodičnim izborima odlučuju o tome ko će biti politička

elita. U slučaju Srbije, otvoreno je pitanje da li za nisku poželjnost maštovitosti među građanima treba kriviti same građane koji ne vrednuju maštovitost i za (političke) elite biraju one koji ne cene maštovitost ili, one građane koji cene maštovitost, ali ne žele da se politički eksponiraju, ne rade dovoljno na njenom propagiranju ili su samo nedovoljno efikasni. U takvoj situaciji zatvoreni krug sa pozitivnim ishodom - podrška mladim i kreativnim osobama, koji postaju politički lideri koji, povratno, podstiču maštovitost i kreativnost – jeste jasna potreba, ali ne i realnost u bliskoj budućnosti.

Literatura:

- Delli, C., X. Michael & S. Keeter (1996): *What American Know About Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Fukujama, F. (2002): *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Gronlund, K. & H. Milner (2006): The Determinants of Political Knowledge in Comparative Perspective, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 29, No. 4, 386-406.
- Inglehart, R. (2007): Mapping Global Values; in Y. Esmer & T. Pettersson (eds.): *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (11-32). Leiden-Boston: Brill.
- Inglehart, R. & C. Welzel (2005): *Modernization, Culture Change, and Democracy – The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joksimović, S., S. Maksić i Z. Pavlović (2007): Attitudes of the Citizens of Serbia Towards the Goals of Family Upbringing, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 39, No. 2, 225-242.
- Joksimović, S., Z. Pavlović i S. Maksić (2008): Socioekonomski status i stavovi građana prema ciljevima vaspitanja dece; u S. Gašić-Pavišić i S. Joksimović (pr.): *Obrazovanje i siromaštvo u zemljama u tranziciji* (121-134). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Lindquist, J. (1964): Socioeconomic Status and Political Participation, *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 4, 608-614.
- Maksić, S. (1994): Educational Aims to Nurture Talent, paper, *4th Conference of ECHA Nurturing talent, Individual needs and Social ability, Book of Abstracts* (47), Nijmegen (Netherlands).
- Maksić, S. (2000): Od teorija kreativnosti do zahteva savremenog sveta, *Zbornik br. 6* (47-62). Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Maksić, S. (2006): *Podsticanje kreativnosti u školi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Maksić, S. i Z. Pavlović (2008): Serbian public opinion on child imagination and its correlates, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 40, No. 1, 7-21.

- Maksić, S. i Z. Pavlović (2009): Vrednovanje dečje maštovitosti u evropskom kulturno-istorijskom kontekstu, *Sociologija* (u štampi).
- Pavlović, Z. (2007): Porodične vrednosti u tranziciji: Srbija u komparativnoj perspektivi; u N. Polovina i B. Bogunović (ur.): *Saradnja škole i porodice* (40-54). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Pavlović, Z. (2009a). *Vrednosti samoizražavanja u Srbiji – u potrazi za demokratskom političkom kulturom*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pavlović, Z. (2009b): Svetsko javno mnjenje – koncept i empirijska provera; u D. Pantić (ur.): *Glas naroda: Rasprave o javnom mnjenju*. Beograd: Institut društvenih nauka (u štampi).
- Rusciano, F. L. (2001): A World Beyond Civilizations: New Directions for Research on World Opinion, *International Journal of Public Opinion Research*, 13, 10-24.
- Rusciano, F. L. (2003): The Construction of National Identity – A 23 National Study, *Political Research Quarterly*, 56, 361-366.
- Rusciano, F. L. & R. Fiske-Rusciano (1990): Towards a Notion of 'World Opinion', *International Journal of Public Opinion Research*, 2, 305-322.
- Rusciano, F. L., R. Fiske-Rusciano, B. Ebo, S. A. Hernandez and J. C. Pollock (1998): *World Opinion and the Emerging International Order*. London: Praeger.
- Stanovčić, V. (1993): Elita; u M. Matic (red.): *Enciklopedija političke kulture* (290-303). Beograd: Savremena administracija.
- Tenn, S. (2007a): The Effect of Education on Voter Turnout, *Political Analysis*, 15, 446-464.
- Tripković, M. i G. Tripković (2008): Zakasnela tranzicija u Srbiji i (ne)moгуćnost „opamećivanja” srpskih elita, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 124, 7-30.
- Turner, J. & R. Brown (1978): Social Status, Cognitive Alternatives and Intergroup Relations; in H. Tajfel (ed.): *Differentiation between Social Groups* (201-226). London: Academic Press.
- Van Deth, J. W. & M. Elff (2004): Politicization, Economic Development and Political Interest in Europe, *European Journal of Political Research*, 43, 477-508.
- Verba, S. & N. Nie (1972): *Participation in America*. New York: Harper&Row
- Verba, S., K. Schoolman and H. Brady (1995): *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vuletić, V. (2008): Evropski identitet srpske političke i ekonomske elite; u S. Vujović (ur.): *Društvo rizika, Promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji* (33-50). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Zaller, J. (1992): *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.
- Welzel, C. (2007): Democratization in Human Development Perspective; in Y. Esmer & T. Pettersson (eds.): *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (155-186). Leiden-Boston: Brill

- World Values Survey 2005 Official Data File v.20081015, 2008. World Values Survey Association (www.worldvaluessurvey.org).

Zoran Pavlovic

Institute of Social Sciences, Belgrade

Slavica Maksić

Institute for Educational Research, Belgrade

ATTITUDE OF SERBIAN SOCIAL ELITE TOWARDS CHILD IMAGINATION AND CREATIVITY

Subject of the paper is preference of imagination as an important child quality in the group of social elite in four European countries - Serbia and Great Britain, France and Germany, as three traditionally the most influential European countries. The group of social elite is defined by formal criteria (age, education, income) and certain assumptions of global opinion theory formulated by Frank Rusciano. In addition to this, we studied the readiness of social elites for political engagement. Data for comparative analyses are taken from the fifth wave of World Values Survey, conducted in the period 2005-2008. The findings suggest that social elites of the countries in question evaluate child imagination higher than general population as a whole. However, while the majority of French, British and German social elite is interested in politics, only a minority of Serbian elite has the same interest. In the final part, the relevance of obtained results is discussed in the framework of the relation between social and political elites, as well as their implications for providing broader social support to child imagination and creativity.

Key words: social elite, political elite, child imagination, World Values Survey, Serbia.

